

МОГУЋНОСТИ ПЛАСМАНА ШУМСКИХ ПЛОДОВА, ЛЕКОВИТОГ И АРОМАТИЧНОГ БИЉА¹

Б. Катић², Мирјана Савић², Нада Мијајловић²

Извод: Човек се све више враћа природи. Мада јој је својим неодмереним и похлепним активностима нанео огромне, вероватно и неотклоњиве озледе, он је само њен мали део. Стога се, истина са озбиљним закашњењем, и предузимају бројне у могућој мери синхронизоване активности, на свим нивоима организованости – од локалних до глобалних размера, с циљем да се смањује степен деградације природе, а да људске делатности буду усклађене тако да се остварује одрживи развој, који подразумева и извесну будућност за нове генерације.

Развијени свет, све више се орјентише на потрошњу производа створених у складу са биолошким и еколошким законитостима, или производа органске пољопривреде (производње), који су за корисника здравствено безбеднији.

Србија спада у подручја чија је животна средина релативно мање угрожена, односно више очувана. То је свакако више условио стицај бројних околности, од природних, преко историјских до развојних, него развијена свест становништва у протеклим временима. Она је као таква погодна за развијање органске производње, што у наредном периоду треба у што већој мери користити, као извесну компаративну предност. Ефекти таквог опредељења могу бити вишеструки. Коришћење дивље флоре и фауне на принципима одрживог развоја, уклапа се у таква настојања.

Производи који настају убирањем и сакупљањем из природне средине, по дефиницији спадају у производе органске производње. Управо, тим

¹ Рад представља део истраживања на пројктима: «Заштита шумских подручја и производња природне хране на принципима одрживог развоја» и «Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Србије у ЕУ», које финансира Министарство за науку и животну средину.

² Мр Бранко Катић, истраживач-сарадник, др Мирјана Савић, ванр. проф. мр Нада Мијајловић, истраживач-сарадник, Институт за економику пољопривреде, Ул. Волгина 15, 11050 Београд, Е-mail: iepbgdyu@eunet.yu, tel. 2781-183.

производима, њиховом сакупљању, контролисаном коришћењу, преради и пласману на домаћем и међународном тржишту посвећен је овај рад.

Кључне речи: Животна средина, одрживи развој, дивља флора и фауна, контролисано коришћење, пласман производа.

Увод

Човек је у дугом приоду своје историје користио оно што му је природа, односно средина у којој је постајао и опстајао пружала. То је подразумевало и храну и лечење. Као изданак природе, по урођеним инстинктима, разликовао је корисно од штетног. Еволуцијом је губио природне инстинкте уз развијање других особина и сазнања која су побољшавала његове услове живота. Када је дошло до наглог напретка у развоју, посебно од индустријске револуције наовамо, човек је према природи био све немилосрднији, подчињавајући је својој похлепи и жељи за што већим обимом материјалних добара и других вредности. У том процесу, није био свестан опасности за средину у којој живи, нити је био заинтересован за њено стање и последице својих активности. Тако је све више долазило до поремећаја у природној равнотежи. Угрожене су или пак нестале бројне биљне и животињске врсте, а земљиште, вода и ваздух су постајали све загађенији. И стратосфера је оштећена до неслућених размера (озонски омотач). Природне сировине су замењиване вештачким. Све то није могло да прође без последица. Оне се уочавају после дугог периода деструктивног дејства људског рода на природу, да би постепено почело да сазрева уверење о неодложној потреби предузимања могућих мера, да се даље угрожавање животне средине успорава, да се предузимају мере оздрављења, где је то могуће. Долази до увођења система управљања животном средином који подразумева бројне конкретне мере, за које су надлежни практично сви, почев од физичких и правних лица, локалног и државног нивоа, до глобалних размера. Све више се уважава максима «ради локално, мисли глобално». Мења се филозофија развоја, која базира на усклађенијем коришћењу природних (и створених) вредности са очувањем и унапређењем животне средине за садашње и будуће генерације. **Република Србија је у највећој мери осавременила своју регулативу о заштити животне средине, усклађујући је са међународним конвенцијама и прописима Европске уније.**

Република Србија према Приказу стања животне средине у Србији 2002. године, је у релативно добром стању. Што се тиче земљишта, констатује се да се налазе само појединачни случајеви загађења земљишта, уз изузетак загађења бакром у виноградима због коришћења фунгицида. Пронађене су незнатне концентрације пестицида, као последица његовог

малог коришћења (11, стр.136). Такође се наглашава да пољопривреда у Србији није велики загађивач животне средине. Такав тренд се може одржати и у наредном периоду, нарочито ако се поштују прописи о контролисаној употреби коришћења хемијских средстава у овој области, а посебно ако се буде **део пољопривредне производње преусмеравао на органску пољопривреду**, за што постоје повољни услови. Ова производња је усклађена са еколошким и биолошким захтевима и као таква је усклађена са потребом очувања животне средине. То се посебно односи на брдско - планинска подручја, која обухватају већи део територије Републике, као еколошки знатно здравија. На овим подручјима се налази и највећи део шума Републике које сачињавају посебне екосистеме и као такве представљају добра од општег интереса. Шумама се газдује по посебним прописима, тако да се оне одржавају, обнављају, унапређују и користе, с циљем очувања и повећања њихове вредности, других корисних функција, обезбеди њихова трајност и стално повећање прираста и приноса шума.

У Србији постоје станишта бројних врста флоре и фауне. Откривено је 3665 врста флоре од којих је 350 до 400 врста угрожено (11, стр.99). Сматра се (5, стр.130) да је у Србији утврђено више од 700 биљних врста које имају лековита својства, док их је регистровано 420, при чему их је 280 фармаколошки испитано и налазе се у промету. Примера ради, само на **Старој планини** је регистровано око 1200 биљних врста, при чему 138 ендемита (10, стр. 180). Иначе Стара планина спада у заштићено добро као Парк природе, јер представља «јединственост великог планинског простора сачуване природе и мале руралне насељности, велику заступљеност изузетних природних вредности као што су: геолошка, морфолошка и хидролошка разноврсност ретких природних облика и појава, велики флористички и вегетацијски диверзитет са високим бројем ретких ендемичних врста и обиљем лековитих и ароматичних биљака које обликују пределе разноврсних шумских и травних екосистема и сликовитих пејсажа» (10, стр.181).

Ту леже могућности за разумно коришћење и разлози за очување тог богатства, његово даље изучавање и унапређење коришћења усклађујући еколошке и економске захтеве.

Контрола коришћења дивље флоре и фауне

Постоје бројне међународне конвенције, уговори, споразуми и протоколи, којима се детаљно регулише однос према животној средини. На основу тих докумената, који су махом потврђени од стране надлежног парламента (Скупштина државне заједнице Србија и Црна Гора), и на бази стања животне средине, у Србији је у значајној мери заокружена законска

регулатива која се односи на управљање животном средином. Поред, много чега другог и до детаља разрађеног по појединим бројним подручјима, прописује се: интегрисана заштита, заштита земљишта, вода, ваздуха, шума, биосфере, биодиверзитета, заштита од буке, заштита од вибрација и зрачења, као и управљање опасним материјама и отпадом.

Постоји и регулатива којом се штите аутохтоне биљне и животињске врсте и уређује њихово контролисано коришћење. Законом о заштити животне средине³ забрањено је уништавање дивље фауне и разарање њених станишта, као и пустошење дивље флоре, уништавање и разарање њених станишта. У одређеној мери, могуће је коришћење дивље флоре и фауне, за што треба поседовати прописану дозволу надлежног органа. За то коришћење се плаћа накнада, а средства из те накнаде се наменски усмеравају на заштиту и унапређење животне средине. Контроли подлеже извоз, односно увоз угрожених и заштићених врста дивље флоре и фауне.

У Србији су посебним прописом⁴ утврђене врсте дивље флоре, фауне и гљива «чије се сакупљање из природних станишта ставља под контролу». **Овде се ради о заштићеним врстама којима прети изумирање, или њихова заштита проистиче из међународних уговора, који су у нас прихваћени**, и као такви имају статус домаћег законодавства. Под контролом су 152 врсте из 53 фамилије дивље флоре, три врсте лишајева из две фамилије, 15 врста гљива из пет фамилија и девет врста дивље фауне из пет фамилија.

Контрола подразумева неколико праваца деловања: заштитне мере; услове сакупљања; ограничење и забрану сакупљања, коришћења и промета; праћење стања тих врста у стаништима; анализу испуњености услова за издавање дозволе за коришћење заштићених врста у комерцијалне сврхе; евиденцију свих значајнијих података везаних за дозвољено коришћење заштићених врста. Интересантно је да се у евиденцији воде и подаци о заштићеним врстама, које се гаје на плантажама и другим узгајалиштима.

Сакупљање дивље флоре и фауне дозвољено је уз поседовање дозволе за сакупљање заштићених врста и у дозвољеним количинама, у прописаном периоду сакупљања за дату врсту, уз коришћење средстава која не прете оштећењу врсте, или уништењу врсте и (или) њеног станишта. Тако, на пример, забрањено је: оштећење корена биљке код које се користе њени надземни делови, ломљење грана при сакупљању плодова, цвета или листа биљке, сакупљање у близини прометних саобраћајница и на депонијама отпада, као и сакупљање више од две трећине јединки на месту сакупљања.

³ «Службени гласник РС», бр. 135/2004.

⁴ Уредба о стављању под контролу коришћења промета дивље флоре и фауне («Службени гласник РС», бр. 31/2005 и 45/2005. – исправка).

Заштићене врсте гљива се сакупљају тако што с сакупљају њихова плодносна тела у амбалажу «која омогућава вентилацију ради расејавања спора». Том приликом је забрањено оштећење мицелијума и сакупљање одређених врста испод прописаног пречника плодносног тела (на пример вргања испод 4 цм, лисичарке испод 2 цм). Приликом сакупљања лишцајева, није дозвољено оштећење коре стабла са кога се «убира». За поједине заштићене врсте дивље фауне прописан је период сакупљања (на пример пужева од 1. јуна до 1. октобра) и забрана сакупљања (коришћења и стављања у промет) јединици испод одређене величине (на пример, пужева чија ширина кућице није мања од 3 цм, или поскока испод 50 цм дужине).

На подручју заштићеног природног добра⁵, сакупљање заштићених врста ради стављања у промет није дозвољено, уколико прописом о режиму заштите тог природног добра, није другачије уређено.

Организације (правна лица и предузетници), које се баве сакупљањем заштићених врста, су у обавези да потенцијалне сакупљаче обуче (стручно оспособе) за ту врсту посла, да врше проверу њиховог знања и да им издају одговарајуће потврде (важи за једну сакупљачку сезону, сакупљач је мора имати при себи у време сакупљања и дужан је да је покаже овлашћеном лицу). Такође, приликом откупа сабраних заштићених врста, правно лице, или предузетник, је у обавези да издаје откупни блок и да води евиденцију за сваки откуп појединачно: са подацима о сакупљачу, откупљеној врсти и количини, цени, подручју сакупљања.

Ако се на основу утврђеног стања популације одређене врсте дође до закључка да је смањење бројности толико да може да угрози ту врсту или да може довести «до поремећаја структуре и стабилности животних заједница», забрањује с сакупљање или на територији целе Републике, или на њеном одређеном подручју и за одређени период.

Дозволу за сакупљање заштићених врста дивље флоре и фауне у комерцијалне сврхе издаје Министарство надлжно за послове заштите животне средина на основу конкурса. У конкурсу су садржане врсте и

⁵ У Републици Србији постоји већи број заштићених природних добара са тенденцијом повећања, међу којима су: Национални паркови (Фрушка Гора; Ђердап; Тара; Копаоник и Шар планина); паркови природе (Камараш; Палић; Тиквара; Бегечка јама; Вршачке планине; Поњавица; Голија; Сићевачка клисура; Стара планина и Грмија), предели изузетних одлика (Суботичка пешчара; Парк и парк шума на ПД Зобнатица; Комплекс ПТК Панонија; Клисура реке Градац; Рајац; Рогот; Клисура реке Ресаве; Овчарско-Кабларска клисура; Лептерија – Сокоград; Озренске ливаде; Парк шума Ивље; Клисура реке Милешевке; Мируша и Долина Пчиње, затим 41 подручје од културног и историјског значаја; 72 резервата природе и 287 споменика природе. (Подаци Завода за заштиту природе Србије).

количине које се могу сакупљати у текућој години. Дозволу могу да добију правна лица и предузетници који су регистровани за обављање делатности сакупљања шумских и других производа, њихов откуп, промет и прераду. Услов за добијање дозволе је, да њен потенцијални носилац, није кажњаван за прекршај повреде прописа о сакупљању заштићених врста дивље флоре и фауне. Уз захтев за издавање дозволе, подноси се прописана документација (подаци о подносиоцу, о заштићеној врсти, количини сакупљања, локалитету сакупљања, откупним станицама, капацитетима – објекти, постројења, складишетење, прерада, промет, доказ о уплати накнаде). Накнада се плаћа на годишњем нивоу у висини од 10% цене за одређену врсту, коју утврђује надлежно министарство и то пре објављивања конкурса за издавање дозволе.

Лица која добију дозволу за сакупљање заштићених врста, у обавези су да у прописаном року надлежном Министарству и Заводу за заштиту природе Србије достављају податке на прописаним обрасцима о сакупљању (по врстама и откупним станицама), коришћењу и стављању у промет. Она лица која се баве узгојем заштићених врста, такође су дужна да Министарству достављају прописане податке.

За 2006. годину, објављен је конкурс Министарства, за издавање дозвола за сакупљање заштићених врста дивље флоре и фауне и гљива⁶, са навођењем документације која се доставља уз пријаву и врстама дивље флоре, фауне и гљива (латински и народни назив), количинама које се у току године могу сакупљати, који се делови (биљке, гљиве) користе, период у коме је за сваку врсту сакупљање дозвољено, као и однос количина у свежем и сувом стању. За неколико биљних врста није предвиђено, (зобрањено је) сакупљање на подручју целе Републике у 2006. години (хајдучка трава, шумска анђелика, медвеђе грожђе, слатки корен, шлајер, кантарион – трепељаста, планински, румелијски, плава и барска перуница, чемерика). Количине су дате у килограмима с тим што су разлике по врстама изузетно високе (на пример 100 килограма корена бедринца, према на пример по 1.000 тона плода шипка, плода и листа боровнице, плода клеке, 500 тона плода и цвета зове, или по 200 тона ризома пиревине, хербе сремуша, корена пепељуге, хербе раставића, листа и корена маслачка, листа и корена коприве). За заштићене врсте лишајева су такође предвиђене мале количине (100 до 200 килограма), а за гљиве у распону од 30 килограма белог тартуфа до 4.000 тона вргања (летњи, јесењи). За девет врста дивље фауне количине су од 500 комада поскока до 800 тона виноградарског пужа. На појединим (означним) подручјима Републике забрањено је сакупљање појединих врста флоре и фауне (на пример сакупљање: јесењег мразовца у свих седам округа на

⁶ „Службени гласник РС“, бр. 15/2006. (Огласи), стр. 115.

подручју АП Војводине, или баштенског пужа на подручју Западнобачког, Сремског, Мачванског и Браничевског округа).⁷

Према подацима Завода за заштиту природе Србије, може се констатовати да је у порасту број пријављених лица на конкурс Министарства за сакупљање заштићених врста дивље флоре и фауне, **да је у порасту број издатих дозвола и да знатан део пријављених не добија захтевану дозволу**. Тако се на пример, 2001. године за добијање дозволе пријавило 209 лица, а дозвола је издата за 101 лице (53%). У тој години издато је 157 дозвола. У 2004. години пријавило се 276 лица (32% више него у 2001), дозволу је добило 156 лица (око 57% броја пријављених и 42% више него у 2001. години). У 2004. години додељено је 307 дозвола (96% више него у 2001.). То свакако неповољно утиче на њихово пословање. Такође се запажа да је знатан број лица (правна лица и предузетници), која се баве сакупљачом делатношћу дивље флоре и фауне, што указује да у тој делатности налазе интерес.

Специфичности и ограничења у обезбеђењу производа

Када се посматра количина сакупљених врста дивље флоре и фауне чије се сакупљање контролише, уочавају се огромна одступања по годинама. То је свакако последица присуства појединих врста у природи – њиховог рода у датој години, или процене стања врсте па се дозволе издају за мању, односно већу количину у односу на неку од ранијих година. У табели бр. 1 дате су сакупљене количине за тридесет врста (26 врста флоре, две врсте гљива и 2 врсте фауне) за период од 2000. до 2004. године, издате дозволе за количине у 2005. години и однос најмање према највећој сакупљеној количини за дату врсту у периоду 2000. до 2004. (није се у прорачун односа узимала година у којој конкретна врста није сакупљана, на пример, дрен у 2001. или шипак у 2000. години). Односи у количинама се крећу и по више десетина пута (љубичица 1:50; дивизма 1:52,5; хајдучка трава 1:116; црвени глог, чак 1:1315). **Тако велике разлике у сакупљеним количинама указују на низак ниво поузданости у изворима сировина** како за сакупљаче и (или) организаторе сакупљања, тако и за њихове кориснике (прерада, индустрија, континуитет извоза). То је и битан ограничавајући фактор за улагања у ову делатност, па и развој малог бизниса на бази шумских плодова, лековитог и ароматичног биља. У датим околностима, то би могла бити допунска делатност на породичном (пољопривредном) газдинству. Такав приступ је прихватљив за носиоца, али је непоуздан за кориснике.

⁷ То је потпуније регулисано Наредбом о забрани сакупљања појединих заштићених врста дивље флоре и фауне у 2006. години, која је објављена у „Службеном гласнику РС“, бр. 23/2006.

Табела 1: Сакупљене количине одабраних врста дивље флоре и фауне у Србији у периоду 2000. до 2004.
Table 1: Amounts of selected types of wild flora and fauna collected in Serbia in period 2000-2004.

-У килограмима -

Ред. бр.	Врста		Година						Однос најм. и најв. кол.
	Народни назив	Латински назив	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
1	Хајдучка трава	<i>Achillea crithmifolia</i>	17330	2156	523	789	150	-	1:116
2	Пелен	<i>Artemisia absinthium</i>	5564	10430	4479	3850	2150	8350	1:4,9
3	Бреза	<i>Betula pendula</i>	5580	4970	8007	20003	30250	44590	1:6,1
4	Кичица	<i>Centaureum umbellatum</i>	1850	5786	2565	2378	1610	2353	1:3,6
5	Дрен	<i>Cornus mas</i>	725	-	2200	2100	2200	22700	1:3,0
6	Бели глог	<i>Crataegus monogyna</i>	19845	8510	2961	27174	12190	11472	1:9,2
7	Црвени глог	<i>Crataegus oxyacantha</i>	26297	2470	3020	114	20	650	1:1315
8	Шумске јагоде	<i>Fragaria vesca</i>	11625	5206	4550	2740	14530	20690	1:5,3
9	Здравац	<i>Geranium macrorrhizum</i>	1000	304	994	50	690	-	1:20,0
10	Кантарион	<i>Hypericum perforatum</i>	18230	4750	6120	10000	8240	48196	1:3,8
11	Клека	<i>Juniperus communis</i>	258420	-	31385	10150	206850	200980	1:25,5
12	Црни слез	<i>Malva silvestris</i>	400	120	270	220	20	120	1:20,0
13	Матичњак	<i>Melissa officinalis</i>	10030	470	576	420	1210	704	1:23,9
14	Ситна нана	<i>Mentha pulegium</i>	150	820	20	20	20	-	1:41,0
15	Боквица	<i>Plantago lanceolata</i>	3530	1729	3674	4835	1250	7220	1:3,9
16	Шипак	<i>Rosa canina</i>	-	56626	32988	46250	568504	296984	1:17,2
17	Купина	<i>Rubus ulmifolius</i>	44560	2245	8090	25956	4200	44943	1:11,6
18	Зова	<i>Sambucus nigra</i>	9456	13640	9896	47050	71020	57760	1:7,5
19	Црни гавез	<i>Symphitum officinale</i>	100	2402	520	4640	640	23440	1:46,0
20	Маслчак	<i>Taraxacum officinale</i>	2854	30	1982	413	2810	7269	1:95,1
21	Трава Ива	<i>Teucrium montatum</i>	220	1805	5411	2731	560	6050	1:24,6
22	Мајчина Душица	<i>Thymus sp.</i>	5548	8719	7719	7680	8355	29794	1:1,6

наставак табеле са претходне стране

Ред. бр.	Врста		Година						Однос најм. и најв. кол.
	Народни назив	Латински назив	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
23	Ситнолисна липа	<i>Tilia cordata</i>	7466	1000	1000	5645	5391	9620	1:7,5
24	Боровница	<i>Vaccinium myrtillus</i>	253460	166120	180512	488450	277105	680850	1:2,9
25	Дивизма	<i>Verbescus densiflorum</i>	1000	20	20	100	1050	500	1:52,5
26	Љубичица	<i>Viola odorata</i>	500	10	15	10	435	-	1:50
27	Вргањ	<i>Boletus edulis</i>	1723391	941323	1144621	1302493	2934992	3584300	1:3,1
28	Лисичарка	<i>Cantharellus cibarius</i>	807429	400989	452064	405500	744500	1274700	1:2,0
29	Виноград. пуж	<i>Helix pomatia</i>	1000000	518000	743803	949000	683727	740153	1:1,9
30	Зелена жаба	<i>Rana esculenta</i>	30000	10000	10000	13000	1000	1000	1:30,0

Извор података: Завод за заштиту природе Србије.

Напомена: У време писања овог рада (фебруар-март 2006. године), Завод није располагао подацима о сакупљеним количинама у 2005. години, па су за ту годину дати подаци о количинама на које су издате дозволе за сакупљање.

Како су ограничене могућности да се потребне количине одређених врста дивље флоре и фауне сакупе, веома велике осцилације у сакупљеним количинама из једне у другу годину, и други разлози, намеће се потреба узгоја оних врста за које се овладало технологијом гајења, уз освајање узгоја и других врста. **Тиме се разрешавају два озбиљна ограничења: обезбеђује се заштита угрожене врсте и опстанак њиховог станишта, доприноси одржавању природне равнотеже, уз истовремено обезбеђивање сировина за задовољавање растућих потреба.**

Шумски плодови, лековито и ароматично биље особено је по бројним карактеристикама. Оно се налази у природи у својим стаништима. Станишта су специфична, у односу на подлогу, климу, надморску висину, режим вода и друге природне услове. **Производи добијени из природе по својим својствима спадају у производе органске производње.** Они су као такви све више тражени на тржиштима домаћем и страним. За разлику од других производа, за које претходно треба обезбедити пласман, **код ове врсте производа, у основи, нема потешкоћа у пласману. Битно је обезбедити производ високог квалитета.** Ови производи имају различиту намену у потрошњи: једна њихова група представља прехранбене производе, као што су шумско воће, гљиве, неке врсте фауне, други представљају производе који се користе као лекови или помоћна лековита средства. То је лековито биље. Затим, имамо производе који се као сировина користе у разним индустријама: као разни екстракти, као сировине за фармацеутску индустрију, за индустрију алкохолних и безалкохолних пића, у прехранбеној индустрији и тд.

Када је реч о лековитом и ароматичном биљу, треба имати у виду да се оно може обезбедити на два начина, односно из два извора:

Први је сакупљањем или сабирањем из природе, биља које расте као самоникло и потиче из својих природних станишта. Ово биље се не може обезбеђивати у неограниченим количинама, него у количинама, које ће одржавати његову репродукцију, ради опстанка, али и за даља коришћење. Овде се мора у пуном смислу речи уважавати принцип одрживог коришћења. **Ту и настаје раскорак између захтева да се што више ове врсте производа сакупи и задовоље растуће потребе, наравно и приходи учесника у том послу, и захтева да се обезбеди континуитет у снабдевању ограничених количина.** Ту је и извесни сукоб у интресу на кратак и дужи рок. Краткорочни налаже убирање што већих количина, што омогућује и веће приходе, дугорочни намеће обезбеђење континуитета убирања и одржавања врсте. То значи усаглашавање економских захтева са еколошки дозвољеним могућностима, или неопходан склад економије и екологије. Поред осталог, карактеристично је за ову врсту биља, што се сакупља у тачно одређеном периоду, за што постоји и мора да се поштује календар сакупљања (на нашем подручју је могуће сакупљање у готово свим месецима – изузетак је јануар,

зависно од врсте, односно дела биљке, која је предмет сакупљања); потребно је изузетно познавање календара сакупљања, као и врсте биља, односно делова који се у датом моменту сакупљају (цвет, лист, херба, кора, плод, семе, корен, ризом), као и разликовање лековитог од отровног биља и мера којих се треба придржавати у току сакупљања, прераде, складиштења и промета; за сакупљање плодова из природе (флоре и фауне), скоро искључиво се користи физичка радна снага, што има своју «цену», кроз предности и недодатке); производи сакупљени у природи уз уважавање правила сакупљања (забрана да се сакупљају поред саобраћајница, на депонијама смећа и сл.) по дефиницији спадају у производе органске пољопривреде (производње), што им даје посебне особине које се вреднују код потрошача и плаћају вишом ценом од одговарајућих производа који потичу из конвенционалне производње, и сл. О свему томе се с посебном пажњом мора водити рачуна, како би уложени напор био адекватно вреднован, а производи на бази сакупљеног биља били прихваћени од стране потрошача (купаца).

Други начин обезбеђивања ових производа, јесте њихово гајење, коме се приступа циљно и организовано. Овај начин обезбеђивања производа за наведене растуће потребе, има неспорне предности: ниво производње, наравно када се таквом производњом овлада, може да се контролише и помера према захтевима тржишта; производи добијени на овакав начин имају стандардни квалитет, што је за корисника од пресудног значаја; овим путем се штити и неконтролисано коришћење природних извора, чиме се дозвољава њихова репродукција и одржавање у природи; у гајењу и другим радњама користи се одговарајућа механизација и дозвољена заштитна средства. Пожељно је да и ова производња има карактер органске производње, што јој пружа неспорну предност на тржишту. Анализе су показале да је производња овакве врсте производа исплатива, односно економски оправдана (2;3;4;7). Квалитет произведених сировина је под сталном контролом, од чега и зависи њихова цена и могућност пласмана.

О могућностима пласмана

Према расположивим информацијама, највећи део сабраних шумских плодова или производа на бази тих плодова, као и ароматичног и лековитог биља, пласира се на домаћем тржишту. Извоза има, али би према расположивим, а посебно потенцијалним могућностима могао да буде значајно већи. Напред је већ поменуто да за ову врсту производа у области пласмана нема потешкоћа, уколико они поседују тражени квалитет. То је свакако последица све бројнијих производних капацитета који захтевају ове сировине, тенденције раста замене синтетичких материја природним, настојање потрошача да у могућој мери живе са природом и изворима добара

из ње. Те услове у наредном периоду треба све више користити. Ипак, ни ова бранша није без проблема. Они потичу из чињенице да лековито биље, односно производи на бази њега спадају у материју која има посебан третман – третман који имају лекови, односно помоћна лековита средства. То захтева и регистрацију производа на извозном тржишту уз сложену процедуру. Истиче се (на пример Групација за лековито и ароматично биље у оквиру Привредне коморе Србије) да у Србији још увек не постоје одговарајуће процене ресурса лековитог и другог биља које се добија из природне средине. То је озбиљна препрека, која се не може брзо превазићи. Такав посао захтева знатне напоре, средства и време. Ипак, неопходно је интензивније ангажовање. Следећи проблем је у чињеници, да се страном купцу не могу увек гарантовати захтеване количине, континуитет у снабдевању и тражени квалитет. То је такође знатан ограничавајући фактор за динамичнији извоз. Те и друге проблеме би у наредном периоду требало упорно разрешавати. Једна од могућности за то је, да се бројни субјекти из ове делатности боље организују, тако да са значајно бољим условима наступе на иностраним тржиштима. И ту свакако треба уважавати специфичности, које свака од група производа носи. **Одговарајућа организованост била би од велике користи.** На тај начин се повећава ефикасност и смањује ризик. То је могуће остварити преко стварања посебног удружења, заједнице, задруге, или неког од других облика, које би за чланице обављало заједничке послове, нарочито у обради тржишта, обједињавању извоза, послова који су заједнички за све чланице и сл.. Заједнички менаџмент и примена маркетинг концепције био би драгоцено решење за чланице (уситњене и разједињене то себи не могу да приуште). Овакав поступак даје више гаранција за купце, како у погледу континуитета у снабдевању, тако и у погледу захтеваних количина и квалитета производа.

Наша земља **извози претежно сировине овог биља**, што значи производе нижег степена прераде. Ипак, у овој размени се остварује позитиван трговински биланс. Тај биланс је, према стању у укупној спољнотрговинској размени земље изузетно повољан. У ствари, осим оних врста којих у Србији нема или се не гаје, у свим другим позицијама више се извози, него што се увози. Неке од врста се и не увозе, или се увозе у малим количинама, односно вредностима.

У табели бр. 2 дати су најновији подаци (за 2005. годину) о извезеним и увезеним количинама и вредностима тридесетак врста лековитог и ароматичног биља, шумских плодова и гљива, односно неких производа из овог биља (мешавине зачина, етерична уља и сл). У размени наведених производа или група производа у 2005. години остварено је око 7 милиона долара суфицита, а покривеност увоза извозом износила је преко 550%, или на долар увезене вредности ових производа извезено је 5,5 долара. Ови подаци, мада ограничени на део тих производа и само на једну годину,

указују да је **Србија том врстом производа конкурентна, да су они тражени и цењени на извозним тржиштима.** Међутим, расположиве могућности само су мањим делом искоришћене. Целовитијим сагледавањем стања у природним стаништима овог биља, његовим одмереним коришћењем по принципу одрживог развоја, његовим даљим изучавањем, и посебно интензивнијим узгојем постојећих врста биља прилагођених за узгој и освајањем узгоја нових врста, пружа се прилика за производњу значајно већих количина, подмиривање домаћег тржишта и значајних количина за извоз. **То је прилика посебно за рурална насеља у брдско-планинским подручјима Републике. Стога потенцијална - комерцијална пољопривредна газдинства, у том правцу треба усмеравати и стимулисати.** Треба их подстицати на међусобно удруживање, ради снижавања појединачних трошкова и остваривања прихода од којих ће боље живети, повећавајући сопствени стандард и услове живота. Извесна, додуше скромна средства из Буџета се усмеравају у развој органске пољопривреде, у коју спадају и производи дивље флоре и фауне. Како је та врста производа све траженија, усмеравање активности у овом правцу постаје исплативо и изазовно. **За поједине производе из овог домена који су специфични за одређено уже подручје и шире препознатљиви, могло би се размишљати и о њиховој заштити ознаком порекла или жигом.** Тако би се стекла додатна конкурентска предност. У том смислу је потребно осмишљавати конкретне програме за производе који испуњавају услове органске производње и који би могли бити заштићени на поменути начин.

Табела 2. : Извоз и увоз појединих врста лековитог и ароматичног биља и шумских плодова у 2005. години у Републици Србији
 Table 2. : Export and import of selected sorts of medicinal and aromatic herbs in 2005 in R. of Serbia

Назив производа	Извоз		Увоз	
	Количина (кг)	Вредност (USA\$)	Количина (кг)	Вредност (USA\$)
Нана	143301	422303	972	9470
Нана за индуст. сврхе	169954	371450	11508	18368
Кадуља	17236	27822	1012	1819
Корен госпоиног биља	30	139	3609	7317
Камилица	46197	211417	324	4197
Камилица за индустријске сврхе	118101	289733	6857	41829
Цвет липе	24037	102570	3681	14362
Лишај храста	5095	9744	336	408
Корен линцуре	2000	25290	2615	22208
Слез	30732	102768	-	-
Биље за фармацеутске, козметичке и сличне сврхе, ост.	251652	927428	177388	434105
Биље за индуст. сврхе, ост.	232519	930427	171655	378042
Трифле	10	20544	-	-
Лисичарке	68020	353144	-	-
Вргањи, јестиви, свежи	490938	3584541	10357	23404
Печурке, јестиве, свеже или расхлађене, остале	21728	108566	10117	21017
Бруснице, рода <i>Vaccinium</i>	14780	31368	5	142
Воће рода <i>Vaccinium</i> , свеже, ост.	19280	28432	3	88
Семе аниса и бадијана	548	2582	5095	11066
Семе коријандера	35727	14360	20397	10839
Семе кима	1041	3057	21010	28056
Семе коморача и клеке	263930	263057	34540	2872
Бобице клеке	42616	115127	-	-
Ћумбир	62	508	11877	33883
Мајчина душица	1679	11789	4524	19049
Лорбер у листу	1961	10748	14772	35518
Кари	377	1354	18833	40757
Зачини и меш. зачина	208445	307115	59310	216193
Жир, дивљи кестен	9480	3935	-	-
Етерична уља	2568	211173	5715	163096
У к у п н о	2224044	8492491	596512	1538105

Извор: Републички завод за статистику.

Напомена уз табелу 2: Поједине позиције по класификацији најновије Царинске тарифе (из 2005. године) су груписане као што су: семена појединих биљака – семе за сетву и остало; биље за фармацеутске, козметичке и сличне сврхе, зачини и етерична уља.

Закључци

Србија је готово у целини осавременила регулативу за управљање животном средином. Територија Србије спада у подручја са релативно повољним стањем животне средине, посебно брдско - планинска подручја, која заузимају њен највећи део. У Србији се налазе бројне биљне и животињске врсте, које се штите посебним прописима. Међу њима су бројне врсте које имају лековито и ароматично својство, које служе за исхрану и користе се у бројним индустријама. Оне су основ за коришћење у мери која не угрожава њихова станишта и њихову репродукцију. Тражња за овим производима је у порасту. Ограниченост обезбеђивања потребних количина ових производа из природе, може успешно да се надомести узгојем одређених врста, што има извесне предности. Разноврсност биодиверзитета, релативно очувана природна средина, растућа тражња, могућности узгоја на многим локалитетима, и сл. фактори су које у наредном периоду треба знатно више користити. То је прилика да се стално повећава девизни прилив и укупни приходи оних који се овом делатношћу баве. Могуће и конкретне подстицајне мере Државе у том смеру су добродошле.

Литература

1. Вукојевић Милан: Проблеми економике производње биолошки чисте хране; Економика пољопривреде, бр. 9/1991.;
2. Вукомановић Лазар, Бојанић Слободан: Економика гајења неких тржишно значајних лековитих, ароматичних и зачинских биљних врста у региону Кучева; Економика пољопривреде, бр. 1-2/1999.;
3. Вукомановић Лазар, Степановић Боривоје: Производно – економски аспекти гајења Ангелике (*Angelica archangelica* L) у централним подручјима Србије; Економика пољопривреде бр.4/1996
4. Вукомановић Лазар, Ђерковић Зоран, Максимовић Србољуб: Прилог познавању економике плантажне производње неких лековитих, ароматичних и зачинских биљних врста у планинским пределима Србије; Економика пољопривреде бр. 3/1995.;

5. Дражић Слободан: Лековито биље Србије; VIII Научно-стручни симпозијум «Биотехнологија и агроиндустрија»; Велика плана, 1-3. новембар 2004. Зборник радова, стр. 130-138;
6. Дражић Слободан, Продановић Славен: Лековито биље – диверзитет и његово коришћење; VIII Научно-стручни симпозијум «Биотехнологија и агроиндустрија»; Влика Плана, 1-3. новембар 2004.; Зборник радова, стр. 139-146.;
7. Максимовић Србољуб, Дражић Слободан: Природни услови Сиринићке жупе и могућности добијања биолошки исправне сировине гајеног лековитог биља; Економика пољопривреде бр. 6-7-8/1991.;
8. Милановић Ратомир: Мали бизнис и предузетништво у пољопривреди и селу; Институт за економику пољопривреде, Београд, 2006.;
9. Милојић Будимир: Систем биолошке пољопривреде у свету и у нас; Економика пољопривреде, бр. 6-7-8/1991.;
10. Николић Стеван: Туризам у заштићеним природним добрима Србије; Завод за заштиту природе Србије, Београд, 2006.;
11. Приказ стања животне средине у Србији 2002. године; Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине, Београд, 2003.;
12. Симић Јеремија, Богдановић Јован, Стевановић Симо: Детерминанте, досадашњи резултати и перспективе производње и прераде лековитог биља; Економика пољопривреде, бр. 2/2003.;
13. „Службени гласник РС“, бр. 83/92, 53/93, 67/93, 48/94, 54/96, 122/2003, 31/2005, 135/2005, 15/2006, 23/2006;
14. Стојановић Олга, Кончар-Ђурђевић Слободан: Идентификација услова и подручја за производњу високовредне хране са посебним освртом на брдско-планинским подручјима у нашој змљи; Економика пољопривреде бр. 6-7-8/1991.;
15. Тодић Драгољуб: Трговина угроженим врстама дивље фауне и флоре у праву Европске уније; Европско законодавство, јул-децембар 2004.

UDC: 634.7+633.8:631.1.027

POSSIBILITIES OF FORESTS, FRUITS, MEDICINAL AND AROMATIC HERBS PLACEMENT

B. Katic, M.Sc., Mirjana Savic, Ph.D., Nada Mijajlovic, M.Sc.
Institute of Agricultural Economics, Belgrade

Abstract

Human is returning to nature more and more. Although he with his unreasonable and greed activities carried enormous and probable incorrigible damage, he is only just her little part.

Therefore are undertaken and where is possible, synchronous activities an all levels of organization-from local to global extent. Aim of these activities is to decrease level of nature degradation and to coordinate human activities in order to achieve sustainable development witch implicate safe future for next generation.

Developed world, is more and more oriented on consumption of products that are produced in harmony with biological and ecological legality or organic agricultural products that are health safe for consumers.

Serbia is considered territory who's environment us endangerment in smaller extent or in other words is more preserved. This is result of numerous circumstances from environmental to historical up to development, and in much smaller level of inhabitants' sense in last years. Serbia is, thanks to this, suitable for development of organic agriculture, witch should be used in the future as certain comparative. The effects of this orientation could be manifolds. The wild flora and fauna on the principles of sustainable development use of are fit to those tendencies.

Products that are results of collection and assembling from nature are including by definition in products of organic production. This paper work is reviewing just these products, their collection, controlled use, processing and placement on domestic and international markets.

Key words: environment, sustainable development, wild flora and fauna, control use, placement of products.